

льна зона життя, похідним від якої є Людство. Важливо, що у цих наукових розробках В.І. Вернадський був першим, а Полтавщина відіграла таку важливу роль.

Минуть роки, і це визнає весь світ, констатуючи, що саме тут «...були закладені основи нових наук, виникав новий світогляд».

В одному з листів В.І. Вернадський писав: «Я тут надзвичайно багато і плідно займаюся великою працею...», справедливі та об'єктивні слова, які підтверджують те, що саме на Полтавщині відбулося професійне зростання енциклопедиста ХХ століття, «ученого величезної сили», який, за словами академіка О.П. Виноградова, «продовжує рости на наших очах»!, 150-річний ювілей В.І. Вернадського — красномовне цьому підтвердження.

Література

1. В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / Уклад. Самородов В.М., Кигим С.Л. / Наук. ред. К.М. Ситник. — Полтава: Полтав. літератор, 2008. — 260 с.
2. Сьтник К.М. Стойко С.М., Апанович Е.М. В.І. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — К.: Наук. думка, 1984. — 236 с.

КОНЦЕПЦІЯ НООСФЕРИ У СПАДЩИНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО: ДЖЕРЕЛА, ІДЕЇ, УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

*Федорова Г.В., Свид У.В.
Одеський державний екологічний університет*

*Присвячується 150-річчю з Дня народження
видатного природознавця В.І. Вернадського
(1863-2013)*

Хоча більшість дослідників розглядає біосферу як сферу існування живої речовини [1, 4], її сучасне визначення значно ширше та характеризує біосферу як саморегулюючу централізовану стійку кібернетичну систему, що має властивості гомеостату [5].

Але незважаючи на уявлення, що вже з появою людини еволюція біосфери вичерпала себе з біологічної точки зору, й настала ера ноосфери, жодне сучасне визначення біосфери не охоплює концепцію біосфери з обліком всіх природознавчих досягнень та поглибленого осмислення її сутності з урахуванням ідеї ноосфери.

Виходячи з цього, *постановка проблеми* для обґрунтування формулюється у загальному вигляді як розглядання коренів ноосферної концепції, процесу переходу ноосфери у планетне явище та будівництва на цьому фундаменті сучасного уявлення про біосферу.

Ноосфера (*від грецьк. noos — розум*) виникла з перших розумних кроків людиноподібних істот. За В.І. Вернадським, це остання фаза еволюції біосфери. Ноосфера є єдністю знань з природознавства, практично-наукових досягнень людства, філософського осмислення природи і соціальних відношень в суспільстві. В ідеї ноосфери переплелися і утопія, і декілька рівнів життя: органічний, неорганічний, соціальний і інтелектуальний. Важливим для сьогодення є також інформаційний рівень. Концепція ноосфери є предметом біогеохімії, однак її включають до теоретичних основ екології, біології, філософії.

Зародження ідеї ноосфери можна віднести до античних сторіч — найближчого часу, відомості якого дійшли до нас у працях Платона, Демокрита та

філософських трактатах східних мислителів Передньої та Середньої Азії, Китаю з їхніми уявленнями про дух, єдиний розум Всесвіту і т. ін. Пошук єдності матеріальної природи і духовного світу продовжувався у розробках К. Ліннея з позицій креаціонізму («Система природи»), Ж.Л.Л. Бюффона («Природнича історія»), який відстоював ідею про змінність видів під впливом умов навколишнього середовища, Ж.Б.Ламарка, з його попередженнями про наслідки промислової революції, Ж. Кюв'є — засновника теорії катастроф, та його учня і послідовника Ж.Агассіса й, безумовно, П.А. Флоренського — автора основ метафізики (праці 1859-1971 рр.)

Попередниками ноосферної концепції також були англ. природознавець Ч. Дарвін — створювач матеріалістичної теорії еволюції органічного світу, російський філософ М.Ф. Федоров з його тезою: «Природа в нас починає не тільки усвідомлювати себе, але й керувати собою» [9], французький філософ-ідеаліст А. Бергсон, який розглядав життя як метафізичний процес з різними аспектами: матерія, дух, пам'ять, свідомість. Термін «ноосфера» вперше з'являється в праці учня А. Бергсона Е. Леруа «Ідеалістична вимога та факт еволюції» (1927 р.). Під новим терміном Е.Леруа розумів стадію еволюції природи, на якій з'явилися розум людини та її цілеспрямована діяльність.

Заради справедливості слід помітити, що на створення книги Е. Леруа стимулювали лекції саме В.І. Вернадського в Сорбоні у 1922 р., слухачами яких були Е. Леруа і П. Тейяр де Шарден. В лекціях чітко просліджується думка В.І. Вернадського про нову геологічну еру — епоху розуму, коли свідомість і мозок людини стають головними чинниками розвитку, які впливають на всі наукові галузі, що створило людство. Стосовно біогеохімічних процесів: рівновага міграції хімічних елементів як основний рух матерії та кругообіги, що встановилися протягом всього геологічного часу планети, порушуються, внаслідок розумної та, на жаль, нерозумної діяльності людини.

У 1936-1937 рр. В.І. Вернадський остаточно приймає ідею ноосфери Е. Леруа і приходять до висновку, що настає епоха, коли розум людини охоплює всю біосферу, змінює процеси в ній, що супроводжується зростанням енергії. В працях [2, 3] концепція ноосфери промотується як ідея розвитку біосфери через розумне керування людиною природних процесів, але послідовного, позбавленого від суперечностей, цільного механізму ноосфери, опису її властивостей і особливостей розвитку — немає. Тому ідея ноосфери не переростає в цілісне вчення і залишається концепцією. На її основі В.І. Вернадський сформулював закон ноосфери, в якому постулюються а) неминуче перетворення біосфери в ноосферу та б) домінуюча роль людського розумного початку в прогресі системи людина-природа. Час довів справедливість цього закону.

Поглиблення концепції ноосфери спостерігається у видатній роботі П. Тейєра де Шардена «Феномен людини» (1956 р.). Її значимість полягає в обґрунтуванні ролі соціального фактора в розвитку ноосфери. Саме цей момент відсутній у розробках концепцій ноосфери В.І. Вернадського, який справився тільки на природні процеси та різноманіття наук, що вивчають природу.

Наступні дослідження подальшого розвитку ноосфери привели акад. А.Г. Назарова до створення прообразу ноосферного комплексу майбутнього, в якому біосфера є тільки невеликою частиною біосферно-ноосферної цілісності світобудови [7]. Цікаві ноосферні розробки належать сучасним вченим М.М. Мойсєєву [6], М.Ф. Реймерсу [8], К.С. Лосєву, Ф.Т. Яншиній [10], М.А. Голубцю, В.Є. Борейко. Аналіз сучасних праць виявляє зв'язок умов становлення концепції ноосфери із розвитком цивілізації, науково-технічного прогресу, соціальних відношень всередині людського суспільства та зовнішніми стосунками між формаціями.

Незважаючи на свій достатньо зрілий вік, ідея ноосфери продовжує

бентежити вчених-природознавців, екологів, філософів. Хоча в оцінках концепції ноосфери серед сучасних вчених існують розбіжності, які свідчать про постійний і незалежний пошук істини, їх об'єднує впевненість у глобальному характері ноосфери та її постійній модернізації. Глобалізація ноосферної ідеї доводиться розвитком екологічної кризи планетарного масштабу, пошуком розумного підходу для створення умов співіснування біосфери, техносфери та ін-формосфери, а не витиснення останніми біосфери.

Якщо П. Тейяр де Шарден стверджував у минулому сторіччі, що «...ноосфера — це пласт думки, вогонь, який охопив всю планету, розгортається над світом рослин і тварин — ззовні біосфери і над нею», то зараз, у часи розуміння екологічної доцільності, глобальність концепції ноосфери розглядається з позиції створення в системі біосфери антропогенної підсистеми [1] зі своїми власним шляхом розвитку, спрямованим на виснаження природних ресурсів і поступове знищення біосфери. До речі такий підхід суперечить ідеї ноосферного комплексу А.Г. Назарова. Але в усіх поглядах на проблему ноосфери, як суперечливих, песимістичних, так і оптимістичних, просліджується надія, що глобалізація ідеї ноосфери врешті-решт стане перемогою колективного розуму над техногенним навантаженням і надпотужним тиском забруднення на природу.

Література

1. Білявський Г.О. Основи екології: теорія та практикум / Г.О. Білявський, Л.І. Бутченко.- К.: Лібра, 2004. — С. 34, 135.
2. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / В.И. Вернадский. — М.: Айрис-пресс, 2004. — 576 с.
3. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление / В.И. Вернадский. — М.: Наука, 1991. — 272 с.
4. Добровольский В.В. Основы биогеохимии / В.В. Добровольский. — М.: Академия, 2003. — 397 с.
5. Лапо А.В. Следы белых биосфер / Лапо А.В. — М.: Знание, 1976. — 176 с.
6. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество / Н.Н. Моисеев — М.: Устойчивый мир, 2001. — 200 с.
7. Назаров А.Г. Ноосферная концепция как основа научного управления / В.И. Вернадский и современность. М., Наука, 1986. — С. 40–66.
8. Реймерс Н.Ф. Экология: теория, законы, правила, принципы и гипотезы / Н.Ф. Реймерс. — М.: Россия молодая, 1994. — 366 с.
9. Федоров Н.Ф. Сочинения / Н.Ф. Федоров. — М.: Мысль, 1982. — с. 571.
10. Яншина Ф.Н. Эволюция взглядов В.И. Вернадского на биосферу и развитие учения о ноосфере / Ф.Н. Яншина. — М.: Наука, 1996. — 224 с.

В.І.ВЕРНАДСЬКИЙ ПРО ВИНИКНЕННЯ БІОСФЕРИ

Хлонь Н.В.

*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

У перші роки своєї діяльності В.І.Вернадський притримувався гіпотези про вічне існування життя у космосі і про появу життя на нашій планеті у результаті занесення мікроорганізмів або спор з космічного простору (гіпотези Г.Ріхтера і С.Арпеніуса). Абіогенез здавався неможливим із-за специфіки живої речовини у порівнянні з косною. Після гіпотези А.І.Опаріна про законотвірне виникнення життя в умовах відновлювального середовища В.І.Вернадський, визнаючи можливість абіогенного походження життя, вважав правильним говорити про виникнення біосфери: «Поza біосферою ми життя науково не знаємо і проявів її науково не бачимо... Говорячи про появу